

XIX. VE XX. YÜZYILLARDA SİVAS'IN DEMOGRAFİK YAPISI

Yrd. Doç. Dr. Sıddık ÜNALAN

Fırat Ü. İlahiyat Fak.

Email: sunalan@firat.edu.tr

Özet: Anadolu'nun en eski yerleşim merkezlerinden biri olan Sivas, Kızılırmak havzasında kurulan en eski şehirlerinden birisidir. Bu topraklar üzerinde sırasıyla Hitit, Asur, Pers, Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı Devletleri derin izler bırakmışlardır. Sivas ili günümüzde de bu medeniyetlerin zengin kültür izlerini taşımaktadır. Sivas'ta XVI. yüzyıldan itibaren başlayarak günümüze kadar yaşanan nüfus ve göç hareketlilikleri neticesinde Müslümanları demografik yapının en önemli unsuru haline getirmiştir. Hıristiyan nüfusun gerilemesi ve Müslüman nüfus oranının artması XIX-XX yüzyılda da tabii seyrinde devam etmiştir. Bu faaliyetler içerisinde bulunan Avrupalı ve Amerikalılar, Anadolu'da çeşitli yardım kuruluşları ve eğitim teşkilatları adı altında yürüttükleri misyonerlik faaliyetleri, bölgedeki gayrimüslimleri teşkilatlandırmıştır. Zamanla bu çalışmalar daha da ileri giderek Müslümanları da Hıristiyanlaştırma faaliyetine dönüştürmüştür. Bununla beraber sömürgecilik hareketinin yarattığı Kürt problemi, uluslararası platforma çıkarılmış ve petrol-maden-su ile de bütünleşmiştir. Emperyalist güçlerin bahane ettikleri Kürt problemi arkasında yatan diğer bir gerçek ise, Doğu Anadolu ve Orta Anadolu'nun bir kısmında Ermenistan devleti kurma hayalleri yatmaktadır. **Anahtar Kelimeler;** Demografik Yapı, Müslüman, Hıristiyan, Ermeni, Emperyalist Güçler

Abstract: Sivas which is one of the oldest settlement of Anatolia is a city having been situated on upper part of the Kızılırmak region. In this land, chronologically, Hitit, Assyria, Persia, Rome, Seljukia and Ottoman Empire left deep mares. Sivas has carried the rich culture traces of these civilizations even today. The emigration and population movements from XVth century till now have made Moslems to become the most important element of the demographic structure. The rate of the Christian population's decreasing and the Moslem population's increasing continued in its natural progression in the XIXth end XXth centuries.

The Europeans and Americans who took roles in these activities organized the non-Moslems, with their missionary active ties under the names of different aid and education foundations. In the course of time, these activities got bigger and bigger and they began to Christianize even the Moslems. Apart from this, the Kurdish issue which was created by the colonialism movements was put into international platform and it was integrated with petrol, mineral and water. Another reality behind the Kurdish issue which was realized by the imperialist powers is their dream establishing an Armenia State in Eastern and Central Anatolia.

Key words: Demographic Structure, Moslem, Christian, Armenia, Imperialist Powers.

GİRİŞ

Sivas şehri, bugünkü sınırları içerisinde yer alan Hafik Gölü, Pıdır Höyüğü, Zara Tödürge Gölü kıyısındaki Tepecik Höyüğü ile Kangal ilçesi Çukurtarla ve Kavak nahiyesi Höyük değirmeninde Prehistorik dönem ayrı-

ca Yıldızeli Argaz Höyük ve çevresinde Kalkolitik çağ (Maden taş devri M.Ö. 5000–3500) ile (Tunç Devri M.Ö. 3000–1500) yıllarına ait buluntular elde edilmiştir. Sivas'ın yazılı tarihi M.Ö. 2000 yılı başlarında Hititlerle başlamakta olup, merkez Tatlıcak Köyü ile Uzuntepe köyündeki Höyükler, Divriği Maltepe köyünde bulunan höyük¹ ve Gürün Geçitleri'ne hâkim olmakla stratejik bir öneme sahip olduğunu, tarihin her döneminde göstermiştir. Gürün'deki Şuğul Vadisi'nde bulunan Hitit yazıları buranın önemini doğrulamaktadır.² Daha sonra Balkanlar üzerinden Anadolu'ya gelen Frigler'in, Hititleri ortadan kaldırmaları sonucu, Sivas'ta Frigler'in hâkimiyeti altına girmiştir. Lidyalılar zamanında, *Kral Yolu* diye bilinen, tarihin en eski ticaret yolu şimdiki Samsun, Tokat ve Sivas'tan geçerek buranın önemini bir kat daha artırmıştır.³ Bu ticaret yolunun MÖ. 300-100 yıllarından beri Kral Yolu olarak adlandırılmaktadır.⁴ Kral yolunun ilk aşamasında belirtildiği gibi Lydia ve Phrygia bölgeleri içinden geçerek Halys (Kızılırmak)'a ulaşıldığı ifadesinden yola çıkarak Kral Yolu'nun Anadolu'nun kuzeyinden gittiğine inanılmaktadır.⁵

Anadolu'daki Pers egemenliğinden sonra kurulan şehir devletlerinin zamanla Roma İmparatorluğuna bağlanması sonucu, önemli yol kavşağı üzerinde bulunan şimdiki şehir merkezinin iskan edildiği ve *Sebastia* adını aldığı veya ilin isminin bir Hitit Kavmi olan *Sibasip* adından geldiği gibi, Roma İmparatoru Aguste tarafından şehre Yunanca'da şehir manasına gelen *Sebastia* adının verildiği ve yine Selçuklular zamanında üç değirmen anlamına gelen *Sebast* kelimelerinden türetildiği de rivayet edilmektedir.⁶

-
- ¹ İ.Kılıç Kökten, "Orta, Doğu ve Kuzey Anadolu'da yapılan Tarih Öncesi Araştırmaları", **Bulleten**, VIII/32, 1944, s. 659-680; İ.Kılıç Kökten, "1945 Yılında TTK adına Yapılan Tarih Öncesi Araştırmalar", **Bulleten**, XI,1947, s. 431-472; Tahsin Özgüç, "Türk Tarih Kurumu Adına Yapılan Maltepe (Sivas Yanında) Kazısı", **Bulleten** XI/44, 1947, s. 641-655
- ² R. Nafiz –İsmail Hakkı Uzunçarşılıoğlu, *Sivas Şehri*, İstanbul, 1928, s. 3; Şemseddin Günaltay, *Yakınşark II Anadolu (En Eski Çağlardan Ahameniş'ler İstilasına Kadar)*, Ankara, 1987, s. 191, 311; Kadir Erdil, *Sivas Rehberi*, Sivas 1953, s.16-19.
- ³ W.M.Ramsay, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, (Çev: Mihri Pektaş), İstanbul 1961, s. 27; Hamid Sa'di, "Anadolu'dan Geçen Kadim Transit Yolları", C. V, S. 28, *TürkYurdu*, İstanbul, 1927, s. 360-367
- ⁴ Ramsay, s. 44.
- ⁵ Veli Sevin, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, I, TTK, Ankara 2001, s. 9; Sivas'ın Tarihi coğrafyası ile ilgili geniş bilgi için bkz; A. Gabriel, *MonumentsTlures D'Anotolie*, 11 Paris 1934.
- ⁶ Sivas ismiyle ilgili geniş bilgi için bkz; Oğuz Ceylan, *Sur ve Kaleleri İle Tarihte Sivas*, Sivas 1988; Ali Saib, *Coğrafyayı Mufassal Memalik-i Devleti Osmaniyye*, İstanbul

Anadolu içlerine kadar uzanan Yunan-Roma yol ağı, milattan önceki üç asır içinde önemi ne ise, milattan sonraki asırlarda da aynı önem ve özelliğini korumuştur. Birçok kavim ve topluluk bu yolu izleyerek Anadolu içlerine kadar gelmiş ve aynı yolu takip ederek geri gitmişlerdir. Bu yol üzerinde kurulan birçok konaklama tesisleri (kervansaray-hanlar-hamamlar-medreseler-daruşifalar) bunun açık örneklerinden birisidir. Bu *Kral Yolu* vasıtasıyla Sivas, Anadolu'nun ticaret merkezi olmuş ve bu yol vasıtasıyla Karadeniz'den Akdeniz'e ve oradan Okyanus'a kadar uzanmıştır. Diğer taraftan da kara yolu ile Anadolu'ya gelen posta arabaları, kervanlar ve tacirlerin izlemiş oldukları yol ise Melitene (Malatya) yoludur ki bu yol kenarında dikilen taşlar ve üzerlerindeki işaretler, Malatya'nın ne kadar mesafede olduğunu göstermektedir. Bu yolların yapılış amaçlarından biri Anadolu illerini Roma'ya bağlamak, diğeri ise en kolay ve kısa yolun tercih edilmesidir.⁷ Anadolu'nun büyük bir kısmını asırlar boyu birbirine bağlamış olan Göksun-Malatya yolu geçmiş dönemlerde kullanıldığı gibi günümüzde de aynı amaç doğrultusunda kullanılmaktadır.

Anadolu'daki önemli yollardan biri de Sebasteia (Sivas), Tephrike (Divriği) yol güzergâhıdır ki bu yol Roma dönemine ait olmayıp, Bizans dönemine aittir. Zira Selçuklular, Anadolu'ya gelişlerinde nehirlerin akış istikametini takip ederek gelmişlerdir. Sadece Selçuklular değil, İslam'dan önce Anadolu'ya gelen kavimlerin hepsi de bu yol güzergâhını takip etmişlerdir. Bizans'ın 1071'den önce Sultan Alp Arslan'a karşı güç topladığı dönemde Anadolu'ya gelerek özellikle Sivas'taki Ermenileri yok etmesi bu yolla olmuştur. Yine bu yolu takip eden Selçuklular, Anadolu'da karşısına çıkan engelleri ortadan kaldırmak suretiyle doğrudan Bizans'la karşı karşıya gelmelerini bu yol sağlamıştır.⁸ Anadolu'nun toprak bakımından en büyük kentlerinden birisi olan Sivas, tarihin ilk devirlerinden beri yerleşime açılmıştır. Doğudan gelen her akın veya batıya yönelmiş her saldırı, mutlaka Sivas'ta duraklamış yahut devam etmiştir. Stratejik konumu bakımdan önemli bir yol üzerinde bulunan Sivas, küçük bir kale iken Roma devrinden itibaren şehirleşmeye başlamıştır. Daha sonra Bizans hâkimiyeti döneminde de askerî önemini koruyan şehir, Justinianus (tahtta kaldığı dönem içerisinde) tarafından yeniden imar edilmiş, ancak kısa bir süre sonra Emeviler döneminde Arapların eline geçmiştir.⁹

1304; Erdil, s.22

⁷ Ramsay, s. 46-48.

⁸ M. Altay Köymen, "Anadolu'nun Fethi", 1961 yılı **DİBD**. Ayrı Basım, Ankara, 1962, s. 92.

⁹ El-Belazuri, İmam Ebî Hüseyin, **Fütûhu'l-Büldan**, Beyrut-Lübnan, 1412 (1991), s. 189.

SİVAS'IN DEMOGRAFİK YAPISI

Avrupa, Rönesans ve reform hareketleri ile sosyal alanda bir takım değişmelere sahne olmuş ve siyasi alanda yeni merkezi devletlerin kurulması ve yeni bloklaşmaların olmasına sebep olmuştur. Rönesans ile birlikte daha önce mevcut olan mezhep çatışmalarından uzaklaşmış ve Avrupa devletleri kendileri için tehlike olarak gördükleri Osmanlı Devleti'ne karşı birleşmişlerdir. Osmanlı Devleti'nin ekonomisinin başta Kapitülasyonlar olmak üzere birçok sebepten dolayı çöküntüye uğraması ve alınan dış kredilerin olumlu yatırımlara dönüşmemesiyle devlet maliyesi iflas etmiştir. Bunu fırsat bilen Avrupalı alacaklılar "Duyun-u Umumiye" ile Osmanlı Devleti üzerinde tam bir ekonomik ambargo kurmuşlardır. Bu yüzden ülke yarı sömürge bir duruma gelmiştir.¹⁰ Bu faaliyetler içerisinde bulunan Avrupalı ve Amerikalılar Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da çeşitli yardım kuruluşları ve eğitim teşkilatları adı altında yürüttükleri misyoner faaliyetleri, bölgedeki gayrimüslimleri teşkilatlandırmıştır. Zamanla bu çalışmalar daha da ileri giderek Müslümanları da Hıristiyanlaştırma faaliyetine dönüşmüştür. Bunun yanında İngiltere ve Fransa bölge üzerindeki gayelerini gerçekleştirmek için gayesine girmişlerdir.¹¹ İngiltere ve Fransa bu dönemlerde Doğu-Güneydoğu Anadolu bölgesinde de Kürt ve Kürdistan konusunu devamlı olarak gündemde tutmuş, Kürt sorununa verdikleri değerin Mezopotamya ve çevresinde tatminkâr bir coğrafya oluşturmak olduğunu ifade etmiştir.¹² Bununla beraber sömürgecilik hareketinin yarattığı Kürt problemi uluslararası platforma çıkarılmış ve petrolle de bütünleşmiştir.¹³ Emperyalist güçlerin bahane ettikleri Kürt problemi arkasında yatan diğer bir gerçek ise Doğu Anadolu ve Orta Anadolu'nun bir kısmında Ermenistan devleti kurma hayalleri yatmaktadır. Sözü edilen bu devletin sınırları "Vilayât-ı Sitte" olarak belirtilen Erzurum, Van, Bitlis, Diyarbakır, Mamuratü'l-Aziz (Elazığ) ve Sivas Vilayetleridir. Bu altı vilayette Ermeni nüfusun çoğunlukta olduğu iddiası ile emperyalist güçler tarafından bir Ermeni devletinin kurulması için gayret sarf edildiği görülmektedir. Nitekim Mondros Mütarekesi'nin 24. maddesinin İngilizce metninde "Armenia" Türkçe de "Vilayât-ı Sitte" (Altı Vilayet) olarak belirtilen vilayetler arasında Doğu Anadolu'nun tamamı ile Orta Anadolu'nun bir kısmı Ermeniler tarafından talep edildiği görülmektedir. Bu nüfus seyrinin

¹⁰ Komisyon, Atatürk Sivas'ta, Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılı, Temmuz, 1982, s. 4.

¹¹ Necmeddin Tozlu, Kültür ve Eğitim Tarihinde Yabancı Okullar, Ankara 1991, s. 31.

¹² Erol Ulubelen, İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye, İstanbul 1982, s. 196-197; M. Kemal Öke, İngiliz Ajanı Binbaşı E.M.C. Noel'in Kürdistan Misyonu (1919), İstanbul 1989, s. 53-54.

¹³ Tarık Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasal Partiler, II, 1918-1982, İstanbul 1986, s. 187.

XIX. yüzyıl ile XX. yüzyılda nasıl geliştiğini yıllara göre, Osmanlı, Ermeni, İngiliz ve Fransız kaynaklarından vermeye çalışacağız.

Sivas'ta XVI. yüzyıldan itibaren başlayarak günümüze kadar yaşanan nüfus ve göç hareketlilikleri neticesinde Müslümanları demografik yapının en önemli unsuru haline getirmiştir. Hıristiyan nüfusun gerilemesi ve Müslüman nüfus oranının artması XVIII-XIX ve XX. yüzyılda da tabii seyrinde devam etmiştir. Bu oranlamayı o dönemde alınan *cizye*¹⁴ defterlerinde de görmek mümkündür. Sivas ve ilçelerinde gayrimüslimlerden alınan vergiler, *Ala-Evsat-Edna* diye üç kısma ayrılmıştır. Bunlardan Ala en yüksek yani zengin olanlardan Evsat orta gelirlerden ve Edna en alta olanlardan alınan vergi grubu olarak değerlendirilmiştir.¹⁵

Osmanlı devletinin toprak yazımı ve nüfus sayımına ne kadar önem verdiğini, her yüzyılda bir genel nüfus sayımı yapmak için II Sultan Selim zamanında çıkarılan kanundan da anlamaktayız.¹⁶ Hatta Defterdar Sarı Mehmet Paşa otuz yılda bir nüfus sayımının kanun olduğu hakkındaki şu

¹⁴ *Cizye*; "Kafi gelmek: karşılığını vermek ödemek" manasındaki *ceza* masdarından türemiş bir isim olup İslam literatüründe tebaadan olan gayri Müslimlerin ödedikleri vergiye, harbî olanlardan ayrı tutulmalarına karşılık sayıldığı için bu ad verilmiştir. Mehmet Erkal, "Cizye" Mad. İA., TDV, C.VIII, İstanbul 1993, s. 42-45 Cizye; vergi, fert başına şahsi mükellefiyet demektir. İslam şeriatında Ehlü'z-Zimme üzerine tarh edilen himaye ve emniyet vergisinin adıdır. Fıkıhta cizye nazariyesi cizyenin cihatla münasebeti ile bahsedilir. Müşrikler İslam'ı kabul etmek veya ölmek şıklarından birini tercih etmekte muhayyer oldukları halde, ehl-i kitap olanlar, Cizye vermek suretiyle, kendileri, aileleri ve malları için emniyet ve himaye istihsal edilebilirler. Fıkıh bu ayete göre cizyeyi, Hıristiyanlar, Yahudiler, Mecusiler ve Sabiler tarafından ödenmek üzere ferd başına tarh edilmiş şahsi bir vergi olarak telakki edilir. Cizyeyi ödeyen mükellefler İslam cemaati ile yalnız iman ve ayinlerine müsamaha değil, hatta himaye istemek hakkını da kendilerine bahşeden bir mukavele akdetmiş olurlar. C.H. Becker, "Cizye" Mad. İA. C. III, MEB., Eskişehir 1997, s. 199-201; Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, I*, İstanbul 1993, s. 297-302; Bu hükümler Kuranı Kerim de şu şekilde ifade edilmektedir. "Kendilerine Kitap verilenlerden Allah'a ve ahiret gününe inanmayan, Allah ve Resulünün haram kıldığını haram saymayan ve hak dini kendine din edinmeyen kimselerle, küçülmek elleriyle cizye verinceye kadar savaşın" Bkz; (*Tevbe, 9/29*). Ayrıca geniş bilgi için bkz. Halil İnalçık, "cizye" mad. İA., TDV, C. VIII, İstanbul 1993, s. 45-48

¹⁵ BOA, Maliye nezareti Cizye Defteri, No: 76, Baş. 1258 (1842), 12-13; Toplam olarak Sivas'tan 65490 cizye vergisi toplanmıştır. Bu cizye vergileri Ala-216, Evsat-1785, Edna-180 haneden alınmıştır.

¹⁶ Mustafa Nuri Paşa, *Netayic ül-Vukuat Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi, C. I-II* (Sadleştiren: Neşet Çağatay), TTK, Ankara 1992, s. 134

sözleri: “*Reyanın defteri dahi Divanı-âli defterhanesinde mazbut olup otuz senede bir tahrir olunup, mürde ve marizleri ifraz ve hariç ezdefter olanları müceddeten deftere kaydettirmek lazımdır*” bunu doğrulamaktadır. XIX. Yüzyılda Mahmut II döneminde ilk nüfus sayımı teşebbüsü Vak’ahayriye yani yeniçeri ocağının kaldırılması ile Rusya’ya karşı harbe girilen yıllar arasında olmuştur. (1826–1828) Daha sonra 1831 yılına gelindiğinde ilk nüfus sayımı resmi olarak yapılmıştır. Bu nüfus sayımının ne şekilde yapılabileceğini için özel bir meclis teşkil edilmiş ve bu meclis tarafından talimatnameler hazırlanmıştır. Bu nüfus sayımında Rumeli ve Anadolu’da bulunan İslam ve Hıristiyan erkek nüfusun inhisar ettirilmesi kabul edilmiştir. Bu zaman dilimi içerisinde o vakte kadar böyle bir genel nüfus sayımı yapılmamış olduğundan halkın endişeye düşebileceği ihtimali göz önüne alınmış ve bu ihtimalin önlenmesi için de nüfus sayımına şer’i memurlar tayin edilmesi karara bağlanmıştır. Memurlar Anadolu ve Rumeliye hareketlerinden önce ne yapacakları hakkında bilgi almışlar ve sonuçlarının bir defterde toplanacağı ve hulasa yapıldıktan sonra da kamuoyuna açıklanacağı belirtilmiştir. 1831 nüfus sayımında Sivas bölgesi, Sivas ve Divriği sancakları olarak ikiye ayrılmış ve Darende, Gürün, Eşidi ve Ayvalık Deresi sayımları yapılmıştır. Bu sayımların sonucu şu şekilde verilmiştir. Matlubu âliye muvafık olan nüfus 19.451, Matlubu âliye muvafık olmayan (müsin ve ihtiyar amelmande sübyan) nüfus 77.802 ve toplam olarak 97.253 Müslüman nüfus olarak tespit edilmiştir. Liva-i mezkûr kazalarında mütemekkin reyanın miktarı ise Ala - 535, Evsat 9.553, Edna 1.404 ve sübyan 7.045 toplam olarak 18.537 nüfusun olduğu belirtilmiştir. Her iki nüfusun toplamı ise 97.253 Müslüman ve 18.537 gayrimüslim nüfus ve toplam olarak 115.790 kişinin olduğu görülmektedir.¹⁷

Şehir nüfusu hususunda diğer bir anlatımda hane olarak verilen nüfus ve esnaf sayısıdır. Bu hane sayılarını 5 ile çarparak yaklaşık nüfusu bulmak mümkün olur. Buna göre 1827 tarihinde yaklaşık 18.170, 1831 tarihinde ise 19.235 rakamı, askeri gruplar, dul kadınlar ve kiracı zimmîler haricindeki şehir nüfusunu oluşturmuşlardır. Şehir nüfus hanesi ile esnaf sayısı karşılaştırıldığında birbirlerine çok yakın olduğu görülmektedir. 3.350 esnafa mukabil 1827 sayımında 3.640, 1831 sayımında ise 3847 hane nüfusun mevcut olduğu görülmektedir.¹⁸

Coğrafyacı Ali Rıza'nın Sivas Eyaletinin 1900 yılının başında verdiği nüfus sayısı toplam 1.086.450 olup, Tokat, Amasya, Karahisar-ı Şarki ve

¹⁷ Enver Ziya Karal, *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı*, Ankara 1943, s. 6, 8, 12, 16, 152

¹⁸ Ömer Demirel, *II. Mahmut Döneminde Sivas'ta Esnaf Teşkilatı ve Üretim Tüketim İlişkileri*, KBY., Ankara 1989, s. 41

Sivas sancaklarını kapsamaktadır.¹⁹ Bu dönemle ilgili olarak Ali Rıza'nın vermiş olduğu bu nüfus sayısını, CUNET'in 1890'lı yıllarda vermiş olduğu (1.086.015) nüfusu²⁰ birbirlerine çok yakın olması dikkat çekicidir. Bu dönem içerisinde nüfus istatistikleri verilirken Avrupalı araştırmacılar ve yerli işbirlikçileriyle beraber kasıtlı bir etnik yapı verilmesi, batılı ülkelerin mak-satlarını da ortaya koymaktadır.

Bayram Kodaman'ın Fransız Dışişleri Bakanlığı arşivlerinden aldığı istatistiklere göre 1901 yılı itibarı ile Sivas merkezin 48.000 nüfusu bulunmaktadır. Bu nüfusu etnik olarak veren Fransız kaynakları 27.000 Türk, 16.500 Ermeni, 500 Çerkez, 3.500 Kızılbaş ve 500 Rum olmak üzere kasıtlı bir şekilde etnik yapıyı verdiği görülmektedir. Verilen bu nüfusta Çerkez ve Kızılbaş'ı, İslam nüfusundan ayrı olarak değerlendirmiştir.²¹ Hâlbuki Çerkez de, Kızılbaş da İslam nüfusu içerisinde zikredilmesi gerekirdi. Bunu kasıtlı olarak veren Fransız kaynaklar, Hıristiyan nüfusun sayıca fazla olduğunu vurgulamaya çalışmışlardır. Buna rağmen, Müslüman nüfusun (%64.58) 31.000, Gayrimüslim nüfusun da (%35.42) 17.000 olduğu, Müslümanların gayr-i Müslimlerden daha fazla olduğu gözlenmektedir. Fransızlar tarafından özellikle kasıtlı olarak verilen bu nüfus sayıları ve etnik yapılarını vermesi insanın aklına farklı soruları getirmektedir. Aşağıdaki vereceğimiz tablo bunu daha iyi bir şekilde göstermektedir. Özellikle bu tabloda Sivas merkez, Divriği ve Gürün ilçelerinin verilmesi de kasıtlı verilen nüfus sayılarını göstermektedir.

İlçe Adı	Türk	Çerkez	Kızılbaş	Ermeni	Rum	Toplam
Sivas	27000	500	3500	16500	500	48000
Divriği	6000	----	5000	3000	----	14000
Gürün	5000	----	----	9000	----	14000
Genel Toplam	38000	500	8500	28500	500	76000

Yukarıdaki tabloda verilen nüfus sayıları o dönemdeki etnik yapı hakkında bize bilgi sunmaktadır. Çünkü Sivas merkezde Müslüman nüfusun 31.000, Gayrimüslim nüfusun ise 17.000 olduğudur. Divriği de ise 11.000 Müslim nüfus bulunurken 3.000 Ermeni nüfus bulunmaktadır. Sadece Gürün ilçesinde Ermeni nüfusun (9.000) Müslüman nüfusundan (5.000) fazla olduğu dikkat çekmektedir. Hâlbuki burada verilen nüfuslar ilçe merkezlerinde

¹⁹ Ali Rıza, *Atlaslı, Memalik-i Osmaniye Coğrafyası*, C. I-II, İstanbul, 1318, s. 83

²⁰ Vital CUNET, *La Turquie d'Asie*, C. I, Paris 1892, s. 617

²¹ Bayram Kodaman, "XX. Yüzyıl Başında Sivas Vilayeti (1901)", *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu*, (2-6 Temmuz 1986), s. 179

olan nüfus sayılarıdır. Buna göre oranlamaya bakıldığında bile Müslüman nüfusun Gayrimüslim nüfustan fazla olduğu bir gerçektir.

XIX. yüzyıla gelindiğinde, Osmanlı kaynaklarında (1903 yılı itibarı ile) geçen Sivas ve ilçelerinin toplam nüfusu 853.425, olarak verirken,²² Mc Carthy bu dönemdeki nüfusu abartılı bir şekilde vermesi,²³ yukarıda bahsettiğimiz kasıtlı verilen nüfus sayılarını doğrulamaktadır. Çünkü Osmanlı resmi kaynakların verdiği rakamla verilen bu abartılı nüfus sayısı aklımıza farklı düşünceleri getirmektedir. Mc Carthy'in toplam olarak verdiği nüfus sayısı 1.010.114 olduğuna göre aradaki fark 156.689 gibi büyük bir rakam bulunmaktadır. Aradaki bu fark, o dönemdeki Gayrimüslim nüfusu fazla gösterme gayretinden olduğu açık bir şekilde görülmektedir. Daha sonraki dönemlerde yine nüfuslar arasında farklılıklar gözlenmektedir. Bu yıl içerisindeki 1321(1903) Devlet salnamesine baktığımızda Sivas ve ilçelerinin toplam nüfusu 476.446 olarak verilmiştir. Buna göre Müslüman nüfusun toplam olarak 381.920 (%80.16), Gayrimüslim nüfusun da 94.526 (%19.84) olarak verilmiştir. Bu salnamede Sivas ve ilçelerinin nüfus sayıları verilirken Gayrimüslim nüfusun dinlerini ve mezheplerini ayırt ederek verdiği görülmektedir. Günümüzde Sivas'a bağlı olmayan ancak 1321(1903) yılındaki idari taksimatta Sivas vilayetine bağlı olan Aziziye (Pınarbaşı), Bünyan (Hamidiye) ve Darende ilçelerinin nüfuslarını Sivas nüfusu içerisinde verecek genel bir bilgi olmasını amaçladık.

1903(1321) yılında yapılan nüfus sayımlarında²⁴ Sivas'ta yaşayan dinler ve bu dinlerin içindeki mezhep mensuplarının aşağıda vereceğimiz tablo da görüldüğü üzere bu dönemde Sivas'ta sadece iki Yahudi'nin varlığından bahsedilmekte olup, bunların da merkez kazada yaşadığı ifade edilmektedir.

İlçe Adı	Müslim	Rum	Ermeni	Katolik	Protest	Yahudi	Toplam
Sivas	74478	583	24223	1739	126	2	101151
Aziziye(Pınarba)	36082	----	390	----	----	----	36472
Bünyan	30595	1186	2811	----	----	----	34592
Tonus-Şarkuşla	38329	----	11066	152	513	----	50060
Yıldızeli	34999	358	1030	----	----	----	36387
Hafik	38634	----	10901	----	----	----	49535
Koçgiri-Zara	38766	3083	4554	----	73	----	46476
Divriği	27282	----	8259	----	----	----	35541
Darende	8913	----	2531	----	54	----	11498
Gürün	13582	3	6909	400	542	----	21436

²² Sivas Vilayet-i Salnamesi, 1321, s. 236-239.

²³ Mc Carthy, s. 22

²⁴ Sivas Vilayet-i Salnamesi, 1321, s. 236-239.

Suşehir	21731	1367	10955	----	----	----	34053
Koyulhisar	18529	653	63	----	----	----	19245
Toplam	381920	7233	83692	2291	1308	2	476446
% Oranları	%80.16	%1.52	%17.56	%0.48	%0.27	%0.01	%100

Yukarıdaki tablodan anlaşılacağı üzere, Sivas ve ilçelerinde Müslüman nüfusun toplam olarak 381.920 (%80.16), Gayrimüslim nüfusun da (Rum, Ermeni, Yahudi) 94.526 (%19.84) olduğu görülmektedir. Buna göre bu dönemde de Müslüman nüfusun hem sayı hem de oran bakımından fazla olduğu karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda nüfusları yıllara göre verdiğimizde aynı değişik rakamlar ve çelişkiler bulunmaktadır.

Mc Carthy'e göre 1906 yılında Sivas'ın toplam nüfusu 1.151.392 kişidir.²⁵ Cem Behar ise, şehirde 1.193.670 kişi yaşadığını kaydetmektedir.²⁶ Bu iki nüfus arasında 40.000 kadar bir nüfus farkı bulunmaktadır. Bizce bu farkın çıkmasına sebep bu dönemde yapılan idari bir değişiklikle Osmancık, Mecitözü ve Bünyan kazalarının Sivas ilinden ayrılmasıdır. 1905-1906 yılları arasında Sivas'ın nüfusuna Amasya, Tokat ve Karahisar-ı Şarki vilayetlerinin nüfusları da dâhildir. Bu 1.194.372 kişilik nüfusun dinlere göre genel dağılımı içerisinde Müslümanlar 972.788 (%81), gayrimüslimler ise 221.584 (%19) kişidir.²⁷ Görüldüğü gibi o dönemle ilgili Mc Carthy ve Cem Behar tarafından verilen toplam nüfuslar arasında azda olsa bir farklılık mevcuttur.

1325 (1907) yılı vilayet salnamesine göre, Sivas ve İlçelerinin toplam nüfusu 441.076 kişinin Müslüman olduğu ve oran olarak ta (%81) gibi büyük bir rakama ulaşmaktadır. Bunun yanında gayrimüslim nüfus oranı ise (%19) gibi giderek azalan bir orana gerilediği görülmektedir. Gayrimüslim nüfus sayısının mezheplere bölünmesiyle de sayının daha da azalacağı görülecektir. Ayrıca bu dönemde Sivas'ta Yahudi ve Kıptî nüfusa rastlanılmaktadır. Bunun yanında Rum ve Ermeni nüfusta da giderek bir azalma gözlenmektedir. Ayrıca, Tonus (Şarkışla), Divriği, Gürün ve Kangal ilçelerinde bu dönemde Rum nüfusun olmadığı, Ermeni nüfusun da az veya daha çok il merkezinde ve bazı ilçelerde varlıklarını sürdürdüğünü görmekteyiz.²⁸ Yine Ali Saib'e göre, bu yıl içerisinde merkezdeki beş bin hanede toplam 35.000 insan yaşamaktadır. Buna ilave olarak Sivas'ın genel nüfusu 894.000 kadın ve erkekten müteşekkil olduğunu belirtmektedir.²⁹ Bu nüfusa yakın bir görüş bildiren Abdurrahman Şeref ise, merkez nüfusun 15.000 olduğunu,

²⁵ Mc Carthy, s. 22

²⁶ Behar, s. 47

²⁷ Behar, s. 55,56

²⁸ Sivas Vilayet-i Salnamesi, 1325, s. 254, 255

²⁹ Ali Saib, Coğrafyayı Mufassal Memalik-i Devleti Osmaniyye, İstanbul, 1304

toplam nüfusu ise 900.000'e yaklaştığını tahmin etmektedir.³⁰ Bunlara ilave-ten Kemal Karpat, 1906-7 yılı itibariyle Sivas'ta ki dinî ve etnik yapıyı şu şekilde vermektedir. Müslim 315.569, Grek (Rum)1.125, Ermeni 43.610, Katolik 8.403, Protestan 3.571, Süryani 3, Yahudi 299 ve Kipti 2.239 toplam olarak 374.819 olarak belirlemiştir. Burada görüldüğü gibi Sivas'ta Müslim nüfusun 315.569 kişi olduğu ve gayrimüslim nüfusun toplam olarak (Grek (Rum), Ermeni, Katolik, Protestan, Süryani, Yahudi ve Kipti) 59.250 kişidir. Buna göre gayrimüslim nüfusun Müslüman nüfustan çok az olduğu ortaya çıkmaktadır. Burada verdiğimiz nüfus sayılarında, 374.819 insanın Sivas merkezde yaşadığı, diğer taraftan ise Sivas, Amasya, Tokat ve Karahisar-ı Şarki nüfuslarının toplam 1.194.372 olarak tespit edilmiştir. Bu yapı içerisinde Müslümanlar 315.569, gayrimüslim 59.250 kişilik bir yekûn tutmaktadır.³¹ Gayrimüslim nüfus içerisinde bahsedilen Kipti nüfusunda daha sonraki incelemelerde görüldüğü gibi Hıristiyan olmadığı gözlenmektedir.

1327 (1909) yılına gelindiğinde ise Sivas'ın toplam nüfusu 975.888 veya daha gerçekçi olarak 1.155.061 olarak belirtilmiş olup, 1911 yılı Nüfusi Umumiye ve göre toplam nüfus sayısı 939.735 veya düzeltilmiş olarak 1.112.270 kişi olarak ifade edilmiştir.³²

1912 yılında Ermeni Patrikliği'nin vermiş olduğu nüfusa göre 939.735 Müslüman ve 287.000 Ermeni'nin mevcut olduğunu belirtmektedir. Hâlbuki bu yıl içerisinde Osmanlı istatistiklerinde Sivas'ta 151.674 Ermeni nüfusun olduğu belirtilmiştir. Bu dönemde Cunet'in verdiği Ermeni nüfus sayısı ise 170.433 tür. Aynı nüfus sayılarını Ermeni yazar Mesrob Krikorian da vermiştir. Ancak bu yazar Sivas ve kazalarında ki gayrimüslim nüfusu fazla gösterme gayreti içerisine girmiştir. Sadece Sivas, Divriği ve Gürün ilçelerini vermesinin de kasıtlı yönü bulunsa gerekir; çünkü diğer ilçelerde fazla bir Ermeni nüfus bulunmamaktadır. Kendisi bile Sivas merkezde 63.868 Ermeni'nin yaşadığını ifade etmektedir.³³

İlçe Adı	Hristiyan	Protestan	Katolik	Toplam
Sivas	80.000	1.000	5.000	86.000
Divriği	11.000	300	---	11.300
Gürün	17.000	1.000	500	18.500
Genel Toplam	108.000	2.300	5.500	115.800

³⁰ Abdurrahman Şeref, *Coğrafyayı-ı Umumi*, C. I, İstanbul, 1310, s. 202

³¹ Karpat, s. 168,169

³² Mc Carthy, s. 22

³³ Krikorian, s. 54, 55

1911 (1330) yılı itibariyle Sivas'ta bulunan Grek (Rum) nüfus ise 73.324 veya düzeltilmiş olarak 89. 153 olarak tespit edilmiştir.³⁴ Yine aynı yıl içerisinde Sivas'ta yaşayan yabancı nüfus da 106 olarak verilmiştir.³⁵ Bu dönemde Sivas'ta 407 Yahudi ve 2.797 Yezidinin yaşadığını, 3 tane de Süryani bulunduğunu belirtmiştir.³⁶ Buna göre Sivas'ta yaşayan insanların kilometre kareye 25 kişi düştüğü görülmektedir.³⁷

1912 yılında Sivas'ın sancaklarıyla beraber yekûn nüfusu 1.196.300 olarak verilmiş, fakat 1922 yılına gelindiğinde savaşların da etkisiyle nüfus oranlarında 330.289 gibi bir düşüş olmuştur. Buna göre Sivas'ın 1922 yılındaki gerçek nüfusunun 1.015.887 olarak azaldığını görmekteyiz.³⁸

1912 yılında Mc Carthy verdiği nüfus sayısının da etnik yapıyı da vererek Türkleri azınlıkta gösterme gayretine girişmiştir. Zira gruplara ayırt ettiği insanların hepside Türk'tür. Buna benzer bilgileri Vital Cunet de bulmak mümkündür.³⁹ Bunların Ermeni nüfusu fazla göstererek yönetimi elinde bulundurma gibi gayretlere girişmiş olmalarıdır. Doğu Anadolu'da bir Ermenistan kurma hayallerine kapılan Ermeniler bu nüfusları abartarak vermişler, İngilizlerden ve Fransızlardan da yardım istemişlerdir. Mc Carthy, bu konuda Sivas'ta Ermeni nüfusuyla ilgili olarak Osmanlı'nın verdiği rakamlarla Ermenilerin verdiği rakamların birbirine çok yakın olduğunu düşünür.⁴⁰ Hâlbuki toplam nüfuslarda X. yüzyılın sonundan bugüne gelinceye kadar Müslüman nüfus çoğunlukta olmuştur. Ayrıca Mc Carthy tabloda Nesturi Hıristiyanlarının varlığından bahsetmiş, hâlbuki bu döneme kadar verilen istatistiklerde böyle bir isim geçmemektedir. Katolik ve Ortodoks mezhebine mensup Hıristiyanları Nesturiler olarak vermiştir. Kanaatimizce burada Ermeni nüfusu çok göstermek için ayrı ayrı verilmiştir. Yukarıda verdiğimiz tablolar bunu doğrulamaktadır.

1914 yılı itibariyle Sivas ve çevresinde toplam nüfus 1.169.443 olarak tespit edilmiştir. Sivas'ta bu dönemdeki dini yapı ise şu şekilde oluşmuştur. Müslüman 939.735 (%80,3), gayrimüslim 229.708(%19,7) dir.⁴¹

1919 yılı itibariyle, Osmanlı İmparatorluğunun İngilizlere verdiği raporda Sivas'ın nüfus sayısı toplam olarak 1.285.000 kişi olarak belirtilmek-

³⁴ Mc Carthy, s. 97

³⁵ Mc Carthy, s. 98

³⁶ Mc Carthy, s. 102, 103

³⁷ Mc Carthy, s. 110-113

³⁸ Mc Carthy, s.137, 159

³⁹ Mc Carthy, s. 48

⁴⁰ Mc Carthy, s. 23, 24

⁴¹ Mustafa Keskin,"Milli Mücadele Başlarken Anadolu'nun Demografik Yapısı," S. 3, EÜSB.E. (Kayseri- 1989), s. 478

tedir. Bu rakam Müslim ve gayrimüslim nüfuslar dâhildir. Buna göre gayrimüslimlerin nüfus oranları % 32.8 olarak geçmektedir. Bu oranlar 1927 yılına gelindiğinde göçler nedeniyle % 5.1 e kadar düşmüştür.⁴²

1927 yılında yapılan ilk nüfus sayımında, Sivas'ın nüfusu 30.000'e yaklaşmakta idi. İlçeler ise Divriği 5.000 diğerleri ise 3.000 kadardı. İlin genel nüfusu 57.000'i aşarken toplam nüfusun % 17'sini bu ilçeler meydana getirmekte idi. Bu yıl içerisinde Darende kazası hala Sivas'a bağlı bir ilçedir. Koyulhisar ve Suşehri ilçeleri Şebinkarahisar'a bağlıdır.⁴³ Sivas'ın 1927 yılı itibariyle nüfusu 329.551 dir. Bu dönemlerde Sivas'a dahil olmayan Koyulhisar ve Suşehri ilçelerini de Sivas'ın nüfusuna dahil etmeyi uygun bulduk. Bunun yansısı bugün Sivas'a bağlı olmayan Darende'nin nüfusunu da bunun içinde zikrettik. Bunun nedeni ise o dönemdeki nüfus bütünlüğü açısından önemli olacağını düşündüğümüzdür. Bu yıllarda yapılan nüfus sayımlarında Müslüman 325.176, Katolik 135, Protestan 16, Ortodoks 200, Ermeni 3.477, Hıristiyan 529, Musevi 6, Sair Dinler 8, Dinsiz veya meçhul 4 nüfus yapısı verilmiştir.⁴⁴ Buna göre Sivas'ta toplam olarak Müslüman nüfus 325.176 kişi olup, oran olarak % 98 gibi bir rakama ulaşmaktadır. Gayrimüslim nüfus toplam olarak 4.376; oranı ise % 2'ye tekabül etmektedir. 1914 yılında Vilayet genelinde toplam olarak bulunan 75.324 nüfusu bulunan Rumlar mübadele sonucu şehirden göçmüşlerdir.⁴⁵ 1930 yılına gelindiğinde, bütün yurttan başlayan sanayileşmeden sonra nüfus yoğunluğu şehir merkezlerinde artmaya başlamıştır. Sivas'ın nüfusu 50.000'ni aşmış yalnız ilçelerin nüfusları aynı kalmaya devam etmiştir. Sivas'taki bu hızlı nüfus artışı % 62'ye yükselmiştir. İlçelerde de bu kadar nüfus artmasına rağmen nüfus durmamış ve devamlı olarak merkeze kaymaya veya büyük şehirlere gitmeye devam etmiştir. Bu göç 1950 ve 1960 yıllarında daha da hızlanmıştır. 1950–1960 yıllarında Sivas'ta dışarı nüfus gönderme diğer illere nazaran biraz daha az olmuş, Sivas'tan dışarıya giden nüfus sayısı 28.222 olarak tespit edilmiştir. Sivas vilayetinin 1950–1955 yılları arasında nüfus gönderdiği iller arasında İstanbul, İzmir ve Manisa gibi Batı Anadolu şehirleri dikkat çekmektedir. Bu yıllarda Sivas'tan Doğu Anadolu bölgesine nüfus akışı olmamıştır.⁴⁶

1935 yılında yapılan nüfus sayımlarında Sivas ve İlçeleri'nin toplam nüfusları 432.996 olmuştur.⁴⁷ Bu yıl içerisinde Sivas'ın idari taksimatı yeni-

42 Cem Behar, ,s 61,64

43 1927 Umumi Nüfus Tahriri, Ankara, 1929, s. XV

44 1927 Umumi Nüfus Tahriri, s. 58

45 Kemal Arı, Büyük Mübadele, İstanbul, 1995, s. 6

46 Erol Tümertekin, Türkiye'de İç Göçler, İstanbul, 1968, s. 24, 29

47 1935 Genel Nüfus Sayımı, İstanbul, 1937, C. 39, S. 75, s. 5.

den yapılmış olup, Koyulhisar ve Suşehri Sivas'a dâhil olmuş ve konumları günümüze kadarda devam ede gelmiştir. Sivas'a bağlı ilçeler içerisinde en fazla nüfusa sahip olan Zara ilçesi bugün de bu nüfus yoğunluğunu elinde bulundurmaktadır. Görüleceği gibi Sivas merkezde Müslüman nüfus 32.724 (%96,5) gibi bir orana sahip, Gayrimüslim nüfus ise 1.164 (% 3,5) gibi bir nüfusa sahip durumdadır. Burada dikkat çeken husus daha önce hiç görmediğimiz dinsiz ve meçhul gibi dini grupların birer kişide olsa nüfus kütüklerine yazılması dikkat çekicidir.⁴⁸

1940 yılına gelindiğinde Sivas'ın merkez nüfusu 78.737'e ulaşmış ve ilçelerde de önceki yıllara göre nüfusu artmıştır. Ancak bu genel nüfus sayımında nüfusun din mensuplarına göre dağılımı yapılmamıştır.⁴⁹

1945 yılı nüfus sayımında verilen istatistiklere göre ise Sivas'ta toplam olarak; Müslüman 325. 176, Katolik 135, Protestan 16, Ortodoks 200, Ermeni Grogoryan 3.477, Hıristiyan 529, Musevi (Yahudi) 6, Diğer dinlerden olanlar 8, Dinsiz (Meçhul) 4 olarak belirtilmiştir.⁵⁰ Görüldüğü gibi bu dönemde Sivas'ta hala Ermeni Grogoryan nüfus bulunmaktadır. Daha önceki dönemlerde Yahudi nüfus 3 iken bu zamanda 6 ya yükselmiştir.

1950 yılında yapılan nüfus sayımında Sivas'ın toplam nüfusu 542.004 olarak verilmektedir.⁵¹ 1955 yılında yapılan nüfus sayımında ise Sivas'ın toplam nüfusu 590.869 olarak verilmiştir.⁵² 1960 yılına gelindiğinde Sivas ve ilçelerinin toplam nüfusu 669.922 olmuştur.⁵³ 1965 yılına gelindiğinde ise ulaşımın da kolaylaşması nedeniyle göçler daha da hızlanmış, nüfus oranı da o nispette düşmeye başlamıştır. Bu yıl içerisinde Sivas'ın toplam nüfusu 705.186 olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu yıllar içerisinde Sivas'ta Ermeni Grogoryan nüfusun 217 kişi olduğunu söyleyebiliriz.⁵⁴

1960 yılından sonra ülkede kalkınma, sanayileşme ve yapısal değişiklikler hızlı bir şekilde devam ediyordu. Bu oranda da nüfus artmış ve toplam olarak 669.922'ye yükselmiştir.⁵⁵ Özellikle İstanbul, Ankara ve İzmir gibi şehirler nüfus artışında başı çekmekteydi. İşte bu sebeplerden dolayı Sivas ve ilçelerinden de sürekli olarak bu illere göç edilmeye başlanılmıştır. Bu göçlerde şu üç esas dikkat çekmektedir. Kırdan-şehre, kırdan-kıra, şehirden-

48 1935 Genel Nüfus Sayımı, s. 37

49 1940 Genel Nüfus Sayımı, s. 10

50 1945 Genel Nüfus Sayımı, T.C.B. İstatistik Genel Müd., Ankara 1949, s. LVIII

51 Umumi Nüfus Sayımı, Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, 22-Ekim-1950, s. 341

52 DİE. Genel Nüfus Sayımı 23 Ekim 1955, Ankara, 1961, s. 477

53 DİE. Genel Nüfus Sayımı, 23. 10. 1960, s. 503

54 Peter Alford Andrews, Türkiye'de Etnik Gruplar (Çev: M. Kıpüşoğlu), İst. 1992, s. 178

55 1960 Genel Nüfus Sayımı Sonuçları, s. 503

şehre; Bunlardan birinci tip, geçim şartlarının (iklim, toprak azlığı, mülkiyet rejimi) güçlüğüne karşılık şehirselleşimin, özellikle geçim şartları bakımından daha cazip olmasından ileri gelmektedir. İkinci olarak zikrettiğimiz kırdan kıra göç ise, yine geçim şartlarının daha rahat olması sebebiyle susuz bölgeden sululu bölgeye veya hayvanlara yayılım bulmak gayesiyle olmuştur. Sonuç olarak şehirlere göç ise ileri ekonomik sistemlerin daha rahat ve düzenli bir hayat sunuşundan kaynaklanmaktadır. Şehirlerde sanayinin kurulumu işçi istihdamı yapmasını da göçleri körükleyen nedenler arasında sayabiliriz. 1960-1980 yılları arasında partilerin ve belediye başkanlarının oy toplama ve çoğunluğu ellerinde bulundurması için özellikle İstanbul, İzmir, Mersin ve Adana gibi illere Sivas'tan göçün hızlandığını görmekteyiz.⁵⁶ Kırsal kesimden kentlere akın eden insanlar burada da yeterince iş bulamayınca, diğer şehirlere veya yurt dışına işçi olarak gitmeye başlamışlardır. Nedeni ise kırsal kesimde çoğalan nüfusun ve bölünen toprakların yeterli olmayışıdır. Bütün bunlarda göçleri hızlandıran etkenler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir düşünür, bu göç oluşumunu anlatırken "her şey bozulmuş, dünya tersine dönmüştür. Büyüyen ekonominin, değişen sosyal yapının ve durnadan artma eğilimi gösteren nüfusun tesiriyle yerli halk artık kilometrekareye birkaç tane isabet eden bir hilkat garibesi olup çıkmıştır"⁵⁷ demektedir. Bu göçler Sivas'tan yalnızca nüfusu, insanları alıp götürmemiş, kentte zaman durmuş, genç ve dinamik nüfus da gidince şehrin çehresi değişmiş ve iş yapan kimse kalmamıştır.

1970'ten sonra şehir nüfus artışı yavaşlamış, ilçe ve köy nüfuslarının gerilemesiyle şehirde nüfus % 36.4'e yükselmiş, kırsal kesimde ise nüfus oranı % 63.6'ya kadar düşmüştür.

1980 yılında değişen ekonomik nedenlerden dolayı kent nüfusu artışı gösterirken, kırsal kesimde bu artışları görmek mümkün değildir. 1996 yılı itibarı ile Devlet İstatistik Enstitüsü'nün tahmini verilerine göre Sivas'ın 1996 yılında toplam nüfusunun 766.821 olması gerekirken 1997 yılında toplam nüfus 707.645 olarak tespit edilmiştir. Buna göre burada nüfus kaybının olduğu gözlenmektedir.⁵⁸ Son nüfus sayımında ise Sivas'ın toplam nüfusu 752.828 (merkezde 332.931-köylerde ise 419.897) olarak verilmektedir. Bu sayımda da nüfusun azaldığı ve önemli bir göç olduğunu doğrulamaktadır. Şehir merkezinde nüfusun %-1.87 olarak gerilediği, köylerde ise bu oranın daha da fazla olduğu (% -13.74) görülmektedir. Sivas ilinin Türkiye nüfus dağılımının da büyüklük bakımından 22. sırayı aldığını (250.307) Devlet İstatistik Enstitüsü'nün verilerinden anlamaktayız

⁵⁶ Tümertekin, s. 35

⁵⁷ Ahmet Turan Alkan, *Altıncı Şehir*, İstanbul, 1994, s. 16

⁵⁸ Türkiye İstatistik Yıllığı 1996, s. 67

SONUÇ

Anadolu'nun en eski yerleşim merkezlerinden biri olan Sivas, bir çok medeniyetin etkisi altında kalmış ve onları bağrında yaşatmıştır. Kızılırmak havzasında kurulan bu şehirde sırasıyla Hitit, Asur, Pers, Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı Devletleri derin izler bırakmışlardır. Sivas ili günümüzde de bu medeniyetlerin zengin kültür izlerini taşımaktadır.

Sivas yöresinde Yahudilik ve özellikle Hıristiyanlık ile birlikte Eski Anadolu, İran ve Mezopotamya dinlerinin de yaşamış olduğu görülmektedir. Bu dinler içerisinde en fazla etki bırakan dinin Hıristiyanlık olduğu anlaşılmaktadır. Yahudiliğin etkili olamamasının nedeni, bu alanda Hıristiyanlık gibi misyonerlik faaliyetlerin olmamasıdır. Yahudiler, bir dönem Sivas'ta ticaret yapmalarına ve hatta mahallerinin olmasına rağmen, dini yapıda fazla bir etkileri görülmemektedir.

Sivas ve çevresinin İslam Dini ile tanışması, Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer zamanında İslam ordularının Sivas'a kadar gelmeleriyle olmuştur. Bu dönemde Sivas ve çevresine hâkim olan din Hıristiyanlık'tır. Bölgedeki Hıristiyanların birçoğunu, Rum Ortodoks ve Ermeni Gregoryanlar teşkil etmişlerdir. Bu çalışmada ortaya çıkan gerçek Yahudiler hiç bir dönemde Sivas'ta nüfus itibarı ile çoğunluk teşkil etmemişlerdir. Bunların nüfus durumlarını yüzyıllara göre şöyle özetleyebiliriz: Sivas'ta 1881-1894 yılında 209,1895'te 247, 1896'da 245, 1897'de 253 ve 1905'de ise 299 Yahudi nüfus bulunmaktadır.

Hıristiyan nüfusa gelince, Sivas ve çevresinde daha çok XVII. yüzyıldan sonra yayılmaya çalışan Katolik ve Protestanlık mezhepleri fazla etkili olamamıştır. Bu iki mezhebin yıllara göre dağılımına baktığımızda 1893 yılında Katolik sayısı 3.052, 1896'da 3.172, 1907'de 2.080, Protestan sayısı 1893'te 1.994, 1896'da 2.652, 1907'de ise 2.001 olarak görülmektedir. Sivas'ta en fazla nüfusa sahip olan Hıristiyan mezhebi olarak Ermeni Gregoryan ve Ortodoks mezhebinin bulunduğu gözlenmiştir.

Bu bilgilerden anlaşılacağı üzere, XVI. yüzyılda Sivas Vilayet genelinde Gayrimüslim nüfus oranı % 35 civarında iken, daha sonraki dönemlerde şehir geneline Müslüman nüfusun yerleşmesiyle Gayrimüslim nüfus yavaş yavaş azalmaya başlamıştır. XIX. yüzyıla gelindiğinde Müslüman nüfus, demografik yapının en önemli ve yoğun kitlesi olmuştur. 1870 yılı vilayet salnamesinde verilen nüfusa göre; Sivas Sancağındaki Gayrimüslim nüfusun toplam nüfusa oranının % 22 civarında olduğunu görmekteyiz. Vilayet salnamelerinden 1876 yılında Gayrimüslim nüfusun Sivas'ta % 30 civarına çıktığını öğrenmekteyiz. Vital Cuinet, Sivas sancağı genel nüfusunun % 18 kadarının Gayrimüslim olduğunu belirtmektedir.

Sivas ve çevresinde, Selçuklu hâkimiyeti ile başlayan Müslüman Türk Devletleri döneminde tam manası ile bir inanç hürriyeti devri yaşanmış, Hıristiyan ve Yahudiler, dinî ve millî kimliklerini devam ettirmişlerdir. Ancak XIX. yüzyılda emperyalist devletlerin Osmanlı Devleti üzerinde çeşitli tertipler içerisine girdikleri ve bu sebeple bölgedeki siyasi istikrarın bozul-

masına sebep oldukları bir gerçektir. Ermeniler bölgede yüzyıllar boyu dinleri ve kültürleri ile yaşamalarına rağmen, batılı misyonerlerin faaliyetleri neticesinde çeşitli dönemlerde isyan etmişlerdir. Ermeniler, batılı devletlerin yardımlarından dolayı zamanla kendilerinin güçlü olduklarını zannetmişlerdir; hâlbuki Osmanlı toplumu içinde yaşayan Monofizit Ermeni Gregoryanlar ve Süryaniler, Batılıların kendi mezheplerini yok etmek için bu yardımları yaptıklarını düşünememişlerdir. Batının gayesi Anadolu'da bulunan Monofizit kiliseleri yok edip, yerine Ortodoks veya Katolik mezhebini yerleştirmek idi. Bugün Avrupa'ya veya Amerika'ya giden Ermeni Gregoryanlar'ın dinlerini, dillerini ve kültürlerini unutmaları, yukarıdaki sözlerimizin haklılığının delilidir. Hâlbuki Türkiye'de kalan Ermeniler hala dinlerini, dillerini ve kültürlerini korumaktadırlar. Yüzyıllardan beri bir İslam Kültür merkezi haline gelen Sivas'ta, cami ve mescit yanında kilise ve sinagog, imam ve hatip yanında rahip ve keşiş, Müslüman evkafı yanında Hıristiyan kilise evkafı gibi kurumların bir arada yaşadığını görmekteyiz.

Siyasî, iktisadî ve kültür tarihi bakımından incelendiğinde, İslam medeniyeti ile yoğrulmuş olan Sivas şehrinde, Selçuklular döneminde yapılan Medrese-i Selçukiye, Medrese-i Kemaliye, Medrese-i Bulgarı, Gök Medrese ve Daruşşifalar, bu kültürün açık birer örnekleridir. Bugün bile tüm insanlığın kabul edip koruma altına aldığı Divriği Ulu Cami ve Daruşşifası İslam kültürünü yansıtan en önemli eserlerdir. Müslümanlar, İslam Kültürünü yansıtan bu eserleri yaparken, hiç bir kilise ve havraya da dokunmamışlardır.

Bu makalemizde, sadece rakamlar vererek nüfusun din ve mezhep itibari ile tasnifini yapmak düşüncesini taşımadık. Asıl gayemiz toplumun sahip olduğu bazı sosyal gerçekleri ve göç olaylarını ortaya koymak suretiyle, Sivas'ta yaşayan insanların sosyal dinamiklerini açığa çıkarabilmektir. Şehrin sosyal, iktisadi, nüfus ve kültürel yapısını incelerken bu hususta çok önemli ip uçları yakalayabildiğimiz kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

- Alkan, Ahmet Turan, *Altıncı Şehir*, İstanbul, 1994.
 Andrews, Peter Alford, *Türkiye'de Etnik Gruplar* (Çev: M. Küpüşoğlu), İstanbul, 1992.
 Arı, Kemal, *Büyük Mübadele*, İstanbul, 1995.
 Becker, C.H., "Cizye" Mad. İ.A. C. III, MEB., Eskişehir 1997, s. 199-201.
 BOA, Maliye nezareti Cizye Defteri, No: 76, Baş. 1258 (1842), 12-13.
 Ceylan, Oğuz, *Sur ve Kaleleri İle Tarihte Sivas*, Sivas 1988.
 Cunet, Vital, *La Turquie d'Asie*, C. I, Paris 1892.
 Demirel, Ömer, *II. Mahmut Döneminde Sivas'ta Esnaf Teşkilatı ve Üretim Tüketim İlişkileri*, KBY., Ankara 1989.
 DİE, 1927 Umumi Nüfus Tahriri, Ankara, 1929, s. XV
 DİE, 1935 Genel Nüfus Sayımı, İstanbul, 1937, C. 39, S. 75, s. 5.
 DİE, 1935 Genel Nüfus Sayımı, s. 37
 DİE, 1940 Genel Nüfus Sayımı, s. 10
 DİE, 1945 Genel Nüfus Sayımı, T.C.B. İstatistik Genel Müd., Ankara 1949, s. LVIII
 DİE, 1960 Genel Nüfus Sayımı Sonuçları, s. 503
 DİE, Genel Nüfus Sayımı 23 Ekim 1955, Ankara, 1961, s. 477

- DİE, Genel Nüfus Sayımı**, 23. 10. 1960, s. 503
- DİE; Türkiye İstatistik Yıllığı** 1996.
- DİE, Umumi Nüfus Sayımı**, Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, 22-Ekim-1950.
- El-Belazuri, İmam Ebî Hüseyin, **Fütûhu'l-Büldan**, Beyrut-Lübnan, 1412 (1991).
- Erdil, Kadir, **Sivas Rehberi**, Sivas 1953.
- Erkal, Mehmet, "Cizye" Mad. **İA., TDV, C.VIII, İstanbul** 1993, s. 42-45
- Gabriel, A., **MonumentsTurcs D'Anotolie**, 11 Paris 1934.
- Günaltay, Şemseddin, **Yakınşark II Anadolu (En Eski Çağlardan Ahameniş'ler İstilasına Kadar)**, Ankara, 1987.
- İnalçık, Halil, "Cizye" Mad. **İA., TDV, C. VIII, İstanbul** 1993, s. 45-48
- Karal, Enver Ziya, **Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı**, Ankara 1943.
- Keskin, Mustafa, "Milli Mücadele Başlarken Anadolu'nun Demografik Yapısı," S. 3, **EÜSB.E.** (Kayseri 1989), s. 478
- Kodaman, Bayram, "XX. Yüzyıl Başında Sivas Vilayeti (1901)", **Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu**, (2-6 Temmuz 1986), s. 179
- Komasyon, **Atatürk Sivas'ta, Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılı**, Temmuz, 1982.
- Kökten, İ.Kılıç, "1945 Yılında TTK adına Yapılan Tarih Öncesi Araştırmalar", **Belleten, XI**,1947, s. 431-472;
- Kökten, İ.Kılıç, "Orta, Doğu ve Kuzey Anadolu'da yapılan Tarih Öncesi Araştırmaları", **Belleten, VIII/32**, 1944, s. 659-680;
- Köymen, M. Altay, "Anadolu'nun Fethi", 1961 yılı **DİBD.** Ayır Basım, Ankara, 1962, s. 92.
- Kur'an-ı Kerim.
- Mustafa Nuri Paşa, **Netayic ül-Vukuat Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi**, C. I-II (Sad: Neşet Çağatay), TTK, Ankara 1992.
- Nafiz, R. – Uzunçarşılıoğlu, İsmail Hakkı , **Sivas Şehri**, İstanbul, 1928.
- Öke, M. Kemal, **İngiliz Ajanı Binbaşı E.M.C. Noel'in Kürdistan Misyonu (1919)**, İstanbul 1989.
- Özgüç, Tahsin, "Türk Tarih Kurumu Adına Yapılan Maltepe (Sivas Yanında) Kazısı", **Belleten XI/44**, 1947, s. 641-655
- Pakalın, Mehmet Zeki, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, I**, İstanbul 1993, s. 297-302.
- Ramsay, W.M., **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası**, (Çev: Mihri Pektaş), İstanbul 1961.
- Rıza, Ali, **Atlaslı, Memalik-i Osmaniye Coğrafyası**, C. I -II, İstanbul, 1318.
- Sa'di, Hamid, "Anadolu'dan Geçen Kadim Transit Yolları", C. V, S. 28, **TürkYurdu**, İstanbul, 1927, s. 360-367
- Saib, Ali, **Coğrafyayı Mufassal Memalik-i Devleti Osmaniyye**, İstanbul, 1304.
- Sevin, Veli, **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası, I**, TTK, Ankara 2001.
- Sivas Vilayet-i Salnamesi, 1321.**
- Sivas Vilayet-i Salnamesi, 1325.**
- Şeref, Abdurrahman, **Coğrafyayı Umumi**, C. I, İstanbul, 1310.
- Tozlu, Necmeddin, **Kültür ve Eğitim Tarihinde Yabancı Okullar**, Ankara 1991.
- Tunay, Tarık Zafer, **Türkiye'de Siyasal Partiler, II, 1918-1982**, İstanbul 1986.
- Tümertekin, Erol, **Türkiye'de İç Göçler**, İstanbul, 1968.
- Ulubelen, Erol, **İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye**, İstanbul 1982.